

Zirkuli Péter

Román transzilvanizmus?

1.

■ A transzilvanizmus magyar szellemi áramlat a két világháború között. Sokan és sokfélet írtak róla. Az utóbbi években Pomogáts Béla, Láng Gusztáv, Tóth Sándor, Molnár Gusztáv értekezett a transzilvanizmusról, átfogó (az említettek s az itt most nem említettek kiterjedő) digitális szövegtárat Bárdi Nándor állított össze.¹ Művelődéstörténeti és politikai fogalom. Előéletének része a többé-kevésbé független Erdély mint autonóm régió története, abból is táplálkozva a magyar centralizációs törekvések elutasítása a XIX. században, majd Jászi Oszkár álma a „keleti Svájcra”. Időszerűségét pedig az táplálta és táplálja, hogy a trianoni döntéssel a tartomány Romániához került. Ezt követően lett kulcsfogalom és újra meg újra megbeszél program. Szemléltetésül idézhető például Áprily Lajos *Tetőn* című verse:

*Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
Annyi riadt szót: „Minden összeomlott...”*
[...]

*Tekintetem szárnyat repesve bontott,
Átöleltem a hullám-horizontot*

*S tetőit, többet száznál és ezernél –
S titokzatos szót mondtam akkor:
ERDÉLY...*

Vagy Berde Máriától – ahogy Cs. Szabó László mondta róla: „a feltámadt erdélyi irodalom hőskorának egyik tiszteletreméltó s bölcs gondolkodású munkásától”² – a lelkipásztor apáról írt költemény:

*Az én apám tudott jól franciául
S Bázelen németeknek prédikált,
De mikor elment Szolnok-Dobokába
Román szótárt vett és grammatikát.*

Erdély sajátos mivoltát természetesen románul is érzékelték. Erdélyi volt a román líra egyik legnagyobbja, a gondolkodóként is erőteljesen ható Lucian Blaga (1895, Lámkerék, – 1961, Kolozsvár). Kolozsvári filozófiaprofesszorként a *Szabók bástyáját* is versbe foglalta. A bécsi döntést követően Nagyszebenben tanított, kialakítva tanítványjaiból az úgynevezett Nagyszebeni Irodalmi Kört, amelynek tagja volt – többek között – a romániai magyar irodalmat félezer oldalas könyvben áttekintő, a románon kívül magyarul s németül már gyerekként tudó, pályáját francia professzorként befejező Nicolae Balotă (1925, Kolozsvár – 2014, Nizza), a Balotához hasonlóan börtönviselt, majd emigrációban, a Szabad Európa munkatársaként elhunyt esszéíró, Ion Negoitescu (1920, Kolozsvár – 1993, München), a *Faust*-fordító Ștefan Aug. Doinaș (1922, Kereki, Arad megye – 2002, Bukarest), kit magyar tolmácsként Szilágyi Domokos „tudós költőnek” nevezett. (Doinașt ’56 után ítélték el, „feljelentés elmulasztása” miatt; a magyar forradalomról beszélgettek kollégájával, kit aztán a securitate addig vert, mígnem bevallotta, hogy Doinaș volt a beszélgető-társa.)

Blaga épp nagyszebeni éveiben öntötte végleges formába három részből álló trilógia-sorozatát (a megismerés, a kultúra és az érték trilógiáját). Ezek egyik fejezetében rajzolja meg az erdélyi hegyek ihlette kulturális alakzatát, a románság tudatalattiját formáló térhorizontot, amelyet a *Miorița*, a magyarra Illyés fordította népballeda, a *Bárányka* nyomán mioritikus térnek nevez:

„Azt mondtuk, hogy a tudattalan térhorizontját lényegi struktúrák – feszültség, ritmus, akcentus – alkotják. Egy bizonyos mátrix-tér szinte akármilyen tájon létrejöhet és kikristályosodhat. Ekkor a mátrix-tér létrejöttében a táj csupán periferikus szerepet játszik. Itt azonban oly elméleti tényezővel van dolgunk, melyről egyebütt szóltunk. Mindenesetre fölöttébb ellenőrizhetőnek tartunk másvalamit: egyazon tájon oly lelkületek élhetnek együtt, melyek merőben elütő mátrix-terekhez

tapadnak öntudatlanul. Példa: valahonnan a Rajna melől átültetett erdélyi szász mintegy nyolcszáz éve tölti be – változatlanul a maga tegnapi és örökkévaló gótikus szellemében – zord és tömörszerű kulturális-polgári rendeltetését az erdélyi tájon. E szellemiség állandó magvát a szász máshonnan hozta magával, s úgy őrzi vére folyamának mélyén, mint bűvös kincset a legendás folyó fenekén. Mellette pedig, tovaballagva nyájával a más sorsról regélő magas és fekete tornyok s várak oldalában, az oláh pásztor a kaptatón s a lejtőn annak a térnek a dicséretét furulyálja, mely egyedül az övé. Kétféle ember él egyazon tájon, de más térben. Egymáshoz kimondhatatlanul közel, de mátrix-terük révén mégis oly messze, hogy nyolc évszázados szomszédság sem volt elegendő eltörölni és szétfoszlatni azt a másik távolságot, a tudatalanjukban lévő. *Az e tájon együtt élő népek – úgymond – közös »transzilvanizmusának« haszontalan és meddő utópiáját hajszolók ezt nemigen akarják figyelembe venni.*” (Kiemelés tőlem. Z. P.) Majd Blaga hozzáteszi: „A derengő századokban, a mai etnikai alakulatok hosszan tartó előidejében, mikor a román embernek még nem volt valamiféle hazája, mindvégig a havas, bizonyos sorsérzés együtthatása révén a szent havas volt haza helyett hazája.”³

Blaga esszéirő tanítványa, Balotă, irodalomtörténész-ként konkrétabb képet fest a „táji tipológiáról”: a három fejedelemségből összerakott Románia három régióját, Moldvát, Havasalföldet és Erdélyt, ezek prózáírását veszi sorra, megállapítva, hogy a „moldvai ember született mesélő” (példája erre a regényíró Sadoveanu mellett a történész Iorga, a román történettudományi intézet névadója, ki termékeny szerzőként a nemzetközi szinten is kihangsúlyozta a légből kapott tételt, miszerint a székelyek igazából elmagyarosodott románok.⁴ Iorgát, a politikusként is szerepet vállaló akademikust a Vasgárda végezte ki.). Ezzel áll szemben, folytatja Balotă, a munténiai esztétizmus: a havasalföldi író-ember „a szó kimondásának gyönyörűségéért kimondott szó művésze”, ami azt is jelenti, hogy – lásd: ironia, abszurd – „esztétikailag nem azonosul az elhangzottakkal, a szó tartalmával”. Az erdélyi prózáíró számára viszont „az esztétizmus (valóságos vagy látszólagos könnyedségével, sekélyességével, a – számára – elviselhetetlen, gunyoros távolságtartásával, azzal a „nincs benne semmi köszönet” érzéssel) mindig is ördögi dolog volt, és az is marad. Isten azért adta a beszédet az embernek, hogy világot építsen vele”. Az erdélyi prózáíró „arra törekszik (nemegyszer nagyon sután és némi naivitással), hogy állandóan igazat mondjon, és igazságot szolgáltatasson”.⁵

Moldvaiként a poeta doctus Alexandru Philippide (1900, Iași – 1979, Bukarest), a iași-i egyetem nyelvész-professzorának fia, a harmincas években kelt esszéjében úgy látta: „a román kultúrában, mivel az irodalmi hagyomány még eléggé új keletű és nincs kellőképp megállapodva, a tájegységekre jellemző tulajdonságok erőteljesebben megmutatkoznak. Bizonyos stiláris hanghordozásban éppúgy észleljük őket, mint a sajátos tematikai érdeklődésben”. Az erdélyi írók műveiben „szilárd, kemény és konok szellemiséget” érez Philippide, s ezt a „nemzeti lét megőrzéséért” folytatott „évszázados küzdelemnek” tulajdonítja, kiemelve: „belső erkölcsi szilárdságot érezni valahányuknál”, „lelki komolyságot”. Rokon jegyeket a hozzá hasonlóan moldvai Eminescunál is érzékel Philippide, s így összegez: „az erdélyi irodalom tanúsága: a gúnyolódást elvető szellem, a nyílt és határozott életszemlélet sohasem válhat fölöslegessé mint a román irodalmi hagyomány része, ellenkezőleg, megmarad olyan állandó elvként, melynek különösen olyankor vesszük hasznát, amikor a csillogó felszínesség túl nagy bátorságra kap”.⁶

2.

Ha „stiláris hanghordozásban”, „mesemondásban” föllehetünk is rokon vonásokat moldvai s erdélyi román meg némely magyar hagyományok között, a transzilvanizmus megmaradt magyarnak – noha Kós Károlyék a magyar-román-német együttélés „keleti Svájcát” képelték el. Részint azért maradt magyar, mert a román kultúrában nem az Eminescu, Blaga fémjelezte „németes” és ekként is közép-európai hagyomány vált hangadóvá, hanem a végül politikailag is gyümölcsözőnek bizonyult „franciás” (persze korántsem a nemzeti költő szerepéért Eminescuval vetélkedni igyekvő, kirívóan esztétizáló, franciául írt művekkel is próbálkozó, bukaresti Macedonski szellemében). Kiváltképp pedig azért, mert a transzilvanizmus mindig is szellemi autonómiára törekedett, ami tehát a korábbi, decentralizációs disputákat követően Trianon után politikai élt kapott, minek következtében román szemszögből nézvést „szeparatista” színezetet öltött. A román államvezetés a központosító francia mintát követte s követi (miközben kimaradt történetéből az ahhoz nélkülözhetetlen abszolút monarchia).

Egyébiránt pedig a román nemzeteszme kétszeresen is erdélyi származású: mind filológiai, mind mitológiai értelemben.

Filológiai értelemben úgy, hogy itt volt hagyománya a latin művelődésnek. Így itt alakulhatott ki a román nyelv újlatin, vagyis római eredetű, román voltának tudata, s

vele az etnikai, majd a nemzeti hovatartozás jelölésének változása: a jobbára szláv környezetben a nyelv (és az azt beszélők közössége) a kelta eredetű vlach (oláh) elnevezést kapta. (Havasalföld, vagyis a havasokon, a Déli-Kárpátokon túli tartomány Ungrovlachia illetve Țara Vlachilor, azaz Oláhország volt, majd Țara Românească, vagyis Románország lett.) A román megjelölés a vulgáris, beszélt latin változataira utal (gallo-roman, hispano-roman, italo-roman stb.), majd mindazokra a nyelvekre vonatkozik, melyek a vulgáris latinból alakultak ki (francia, olasz stb. – vö. romanisztika mint mindezzel foglalkozó tudományos diszciplína). S Románia mindazon területek összefoglaló neve volt, ahol a vulgáris latin változatait beszélték. Románul az országnév ezért is lett, megkülönböztetésül, România (ahol az *â* szláv eredetű hang, úgy hangzik mint az orosz *ы*), franciául: Roumanie, németül: Rumänien, magyarul meg kiejtésben igen latinos maradt, csak írásban kapott egy magyar betűt.

A román művelődés történetében a felvilágosodás kora volt az anyanyelv felfedezésének és az írásbeliség anyanyelvűvé válásának korszaka – utóbbiban, Erdélyben szerepet játszott a reformáció hatása is. (Az első román nyelvemlék XVI. századi: Neacșu cirill betűs levele 1521 januárjában Johannes Benknerhez, Brassó polgármesteréhez. Az oszmán veszélyre figyelmeztet. A havasalföldi Câmpulung városában kelt [câmp=mező, lung=hosszú]. Ennek magyar neve: Hosszúmező, a német, tekintettel az akkor még ott is élő szászokra: Langenau. A levélíró a keltezésben a szláv nevet használja: Dlăgopole.)

A román nyelv újlatin volta nyilvánvaló, s ekként része a humanista hagyománynak. Moldva nagy tudású, humanista műveltségű fejedelme, Dimitrie Cantemir (1673, Silișteni, Moldva, Vaslui megye – 1723, Dimitrovszk, Oroszország) latin nyelvű, *Moldva leírása* című munkájában így tartotta számon: „Az írók különböző felfogást vallanak a moldvai nyelv eredetéről; többen semmi nyelvre való tekintet nélkül a latin beszéd elkorcsosulásának tartják; mások úgy vélik, miszerint az olasz nyelvből ered. Mindkét fél érvelését elő fogjuk tární, hogy az igazság minél világosabbá váljék az olvasó előtt.” Nyelvészeti fejtegetéseihez aztán hozzáteszi: „a moldvaiak és a havasalföldiek nyelvében több a latin szó, mint a taljánban, holott az olaszoknak ugyanott van az otthonuk, ahol hajdan a rómaiak laktak. Ámde ez korántsem csodálatos. Az olaszok ugyanis sokkal később alakították ki a maguk nyelvét. Egyébiránt figyelemreméltó, hogy a moldvaiak nyelvében akad néhány olyan kifejezés, amelyekről bízást nem ok nélkül tételezzük, hogy a régi dákból maradtak fenn...”⁷

A magyar humanisták, írja Makkai László, „büszke öntudattal gondoltak arra, hogy valaha hazájuk is a csodált római művelődés otthona volt, lelkesen gyűjtik a római emlékeket, felidézik Pannónia és Dácia múltját, s a románság újlatin nyelvéből azt a kézenfekvő következtést vonják le, hogy jobbágyaik a dicső rómaiak egyenes utódai”.⁸

E humanista hagyomány politikai tartalmát az erdélyi román írástudóktól kapott a XVIII. század második felében, a XIX. század első harmadában. Ők alkották az ún. Erdélyi Iskolát. Otthon voltak a magyarországi latin művek világában, Anonymustól Ransanon és Molnár Gergely XVI. századi, több kiadást megért latin nyelvtanán át a kortárs munkáig. Az Erdélyi Iskola, a történetíró „triász” nagy anyaggyűjtője, Ősincai pedig ezt az alcímet adta *Krónikájának*: A románok és más népek krónikája, mivel azok olyannyira összekeveredtek a románokkal, hogy egyik nép dolgai, eseményei és tettei a többi nép dolgai nélkül nem írhatók meg értelmesen...

A politikai tartalom elemei közé tartozott – a nyelven s a románság erdélyi, azaz a rómaiak által meghódított Dacia provinciabeli őshonosságának, vagyis a dákoromán kontinuitásnak a tételezésén kívül – a vallási unió is. A XVII. század végén Habsburg-uralom alá került régióban – többféle okból – Bécs igyekezett csökkenteni az ortodox egyház befolyását, annak híveit mintegy „visszatéríteni” a római katolikus hitre, így lett – ezt az uniót elfogadva – unitus, azaz görög katolikus az erdélyi románság egy része. A nemzetnévelő értelmiség szemében visszatérés volt ez is Rómához, a római hagyományokhoz, akárcsak a nyelvújítás egyik nagy célja: a „visszalatinosítás”. (Pl. az áttérés a cirill betűsről a latin betűs írásra, ami végül is az ortodox klérus ellenállása miatt igen hosszú folyamat volt. A románt cirill betűkkel ma már csak a Szovjetunióhoz került, majd önálló köztársasággá lett Moldovában írják. Ez Moldvának egyik fele, a másik maradt Romániában, emiatt is használom a kétféle írásmódot, Moldva / Moldova. Utóbbiban tett közös utazásuk során magyar vendégéhez így szólott a Herder-díjas román költő: hát, testvér, most értem, mit is érezhetsz te Erdélyben.)⁹

Érvek ilyen együttesével (római leszármazás, újlatin nyelv, visszatérés a római katolikus egyházhoz), valamint számbeli fölényével indokolta az erdélyi románság Bécshez intézett beadványában kérését, hogy csatlakozhasson a rendi, nemesi nációkhoz (magyar nemességhez, szász polgársághoz, székely határőr privilégiumokhoz, vagyis az 1437-ben, a parasztlázadást követően megkötött egyezményhez, az *Unio Trium Natorum*hoz). A csá-

szárhoz benyújtott kérés (*Supplex Libellus Valachorum*, 1791) paradoxona volt, rendi célzatán túl, hogy Bécs nem kiterjeszteni, hanem gyengíteni igyekezett ezeket az útjában álló, a szokásjogon alapuló rendi privilégiumokat.

3.

Utóbb a román történetírás a modern nemzeti gondolat jelének vélte és mutatta, mutatja be a *Supplexet*, amiként Vitéz Mihály (Drăgoești, 1558 – Aranyosgyéres, 1601) havasalföldi s moldvai vajda erdélyi bevonulását és Gyulafehérváron történt fejedelemmé választását (1599–1600) is úgy festi le, mint olyan pillanatot, mikor is megvalósult – ahogy a XIX. század közepén fogalmaztak – „a három részre szakadt” Dacia egysége. A román negyvennyolcas nemzedék Párizsban tanult nacionalizmust, s ahogyan a brit enciklopédia szerint a „nacionalista és romantikus” Jules Michelet professzor (kinek a forráskritika nem tartozott erényei közé) ott kifejlesztette a Jeanne d’Arc-, vagyis Szent Johanna-kultuszt, úgy vált kultikussá a kalandor fejedelem Nicolae Bălcescu (1819, Bukarest – 1852, Palermo) könyvében.¹⁰ A román történész, Lucian Boia szabatosan tárgyalja ezt a nemzeti mitológia részeként.¹¹

Mitológiai elemmé vált az őshonosság, vagyis a dákoromán kontinuitás hipotézise is – a magyar humanista előzményeit láttuk –, kétségbe vonása román szemszögből máig istenkáromlással ér fel. Francia író-diplomata foglalta össze a vitát Bukarest-könyvében (1935): római történetírót idézett, aki szerint a császár kivonta hadait, a lakókat pedig Moesiába telepítette, s ez a néhány szó „végeláthatatlan disputát gerjeszt románok és magyarok között. Előbbiek állítják, csak a légiókat, hivatalnokokat és telepéseket vitték ki, túl a Dunán, de maradt a dákoromán népesség nagyja. Utóbbiak meg úgy tartják, hogy evakuálták a provinciát, Árpád és a magyarok lakatlan helyre érkeztek, hová csak később vándoroltak be a románok [...], következésképp semmi történelmi joguk nincs a Trianonban nekik ítélt s most a legyőzöttek által visszakövetelt területet illetően”.¹² A sikerszerző Morand román arisztokrata feleségétől – meg diplomataként a helyszínen – szerezte be értesüléseit, s mégoly elnagyolt fogalmazásából is kitetszik, hogy miként kapott történelmi és nemzetközi súlyt a hipotézis. Lélekszámát tekintve a románság többségben volt (avagy, másfelől nézve: többségbe került) Erdélyben, s ezt a demokratikusan is értelmezhető demográfiai ténytet hivatott alátámasztani a feudálisan történelmi érv, az ősiség szellemében. Az ősiség, az értelmezhető szótár szerint, „a nemesi földbirtok családi birtoklásának elve, az örökölt vagyon el nem idegeníthető volta”.¹³

Erdély tehát nem (rendi értelemben, a románokat kikeresztve, de előttük a nemessé válás útját el nem zárva) három náció (magyar nemes, szász, székely), modern értelemben s a transzilvanizmus felfogásában három nemzet (román, magyar, német) által közösen lakott, birtokolt régióként jelent meg ebben a nemzet-mitológiával a XIX. század során bővült hagyományban, hanem olyanként, amit a magyarok meghódítottak, következésképp vissza kell tőlük hódítani. Egyik tápanyaga ez lett tehát a Nagy-Románia tervnek a XIX. század második felében, mely tervet Eminescu (1850, Ipotești – 1889, Bukarest) versben is hirdetett: „a Dnyesztertől a Tiszáig”. (A tervet napjainkban térképekkel szemlélteti az 1918-as balázsfalvi nemzetgyűlés centenáriumára összeállított, pl. Nagyváradon is bemutatott kiállítás.)

Eminescu Erdély-élményének két forrása volt. Egyik: az erdélyi negyvennyolcas nemzedék Csernovicba emigrált tagja, Aron Pumnul (1818–1866), aki előbb az unitus püspökség székhelyén, Balázsfalván tanított, majd a csernovici német gimnáziumban, hol diákja volt Eminescu, ki első versét, tizenhat évesen, a tanára emlékének szentelt könyvben adta közre. S amikor jobbára gyalogszerrel nekivág Erdélynek (1866), tanára miatt is Balázsfalvára viszi útja. (Ott gyakran pihengél – tanórák látogatása helyett is – a Hulladombon lévő öreg hárs árnyékában, melyet aztán „Eminescu hársfajaként” emlegetnek.) Ez az Aradig elvezető út, meg barátsága az eközben megismert (Pesten publikált) erdélyi román íróval az Erdély-élmény másik forrása. Élményei, képzetei és tévképzetei épültek be *Szárnyaszegett géniuszt* című, késő romantikus elbeszélésébe (1868–1870, első kiad. 1904), mely az anti-hungaricumok egyik jelese. (Indulatait az ötvenes-hatvanas években filosz kommentátorai osztályharcosan azzal mentegették, hogy azok az uralkodó osztály, a magyar nemesek ellen irányulnak, korántsem a nép ellen. Az alábbi hosszabb idézetben említett Robert Rössler [1840–1881] szász történetíró, aki – mások nyomán – a románság balkáni őshazájáról írt, kétségbe vonva ezzel a dáko-román kontinuitás tételét.)

1848-ban „a magyarok ismét azt gondolták, de ezúttal utoljára, hogy az unió és a bitófa segítségével kiirthatják a románokat a föld színéről; azt hitték, hogy el fogják tudni magyarosítani a hideg szellőt és a tiszta vizű forrást, hogy el tudják magyarosítani az öreg, méltóságos erdőt, hogy be tudják oltani a magyar unió gondolatát a hegyek öreg, riadt agyába – azokba az agyakba, melyek épp hevülni kezdtek egy óriási és isteni eszmétől, a szabadság eszméjétől. Azt hitték, de ezúttal utoljára hitték, hogy Erdély váranak öreg és sok vihart látott őrei – a kőhomlokú hegyek

– most is örök álmukat fogják aludni, és nem fognak föl-lázadni azoknak az eszeveszetteknek hamis üvöltésére, akik óriási birodalmat és tizenhatmillió magyart agyaltak ki, bár ezek a világ szerencsésére csak némely örültek lázálmáiban léteztek. De a királyi örök felébredtek. Az erdők zúgása fölkelte az évszázados zsibbadtságából a román sas zúgó vasszárnyát, és megrémítette az ellenséget; még ma is ennek a sasnak az álma tartja rettegésben őket, mert tudják, hányszorosára hatványozza majd erejét ez az álom. Ó, a mi ellenségeink mindig féltek tőlünk, hisz évszázadról évszázadra hol nyíltan, hol titokban a mi életünk ellen esküdtek össze, de mindezek a mozgalmak még jobban megszilárdították, megerősítették létünket. Ha maguk mellé vetek volna, ha megnyitották volna nekünk is a kisajátított kedvezmények és jogok két aranykapuját, ki tudja, vajon elpuhultságunkban és elkényeztettségünkben nem váltunk volna-e magyarokká? Honfitársaink, köszönjük irántunk való évszázados gyűlöleteteket, és türelmetlenül várjuk az alkalmat, amikor úgy meghálálhatjuk, hogy örök időnkig megemlegessétek. Ami pedig a hazát illeti, melyet ti magyarnak neveztek, csak magyar ember vetemedhet odáig vakmerőségében, hogy annak nevezze; ami pedig minket illet, Rössler tudatlansága kell ahhoz, hogy bevándorlóknak tituláljon valaki – úgy ám: a bevándorlók lélekszáma tízmillió, míg a kivándorlók által elhagyott hazában csak nyolcszázeken maradtak. Magyar szemtelenség vagy pedáns német tudatlanság; e kettő közül valamelyikre van szükség a magyar birodalomnak és a románok semmibe vételének óriási fikciójához. És mit eredményeztek Erdélyben az ő ferde eszméik? A vak halált, mely ezrével pusztította őket, aztán a többi népek gyűlöletét minden ellen, ami magyar! És mindezeket az eszméket a magyar nép nevében hirdették, mely, amíg nem ámitják, jóságos és szelíd, mint valamennyi nép, s amelynek mintha azt a sorsot szánta volna a végzet, hogy békében s testvériségben éljen a románokkal. De ők helytelenül értelmezték a sors könyvét, és lapjait vérrel fröcskölték be. Isten szelíd szöze: éljetekek békében, mert csupán ti vagytok heterogén nemzetek a pánszlávizmus óceánjában – ezt a szözetot a magyarok vesztükre kiforgatták. Ők akarták, nem mi.”¹⁴

Eminescu szerkesztőtársa volt Bukarestben, a konzervatív *Timpul* (Az idő) című lapnál az abszurdnak s azon belül (a pályáját románul kezdő) Ionescónak előfutára, a szarkasztikus I. L. Caragiale, aki sok mindenben nem értett egyet a nagy tehetségű költővel és kényszerűségéből is termékeny újságíróval, visszaemlékezéseiben ezt írta róla: „ennyi szellemi erő ritkán szorul egyetlen ko-

ponyába”. E szellemi erő egy részét fordította politikai nézeteinek kifejtésére Eminescu. Nézeteit monográfusa (George Călinescu, a román irodalomtudományi intézet névadója) így összegezte: „A méhek önmagától működő állama az egyetlen megalapozott állam, s nem a társadalmi szerződésen alapuló liberális állam. A legjellegzetesebb természetes állam formája a nemzeti állam. Elképzelhetetlen, hogy egy méhrajba más rovarok keveredjenek. A tisztaság ily értelmezése szerint beszélhetni valamely nemzet küldetéséről. Eminescu, természetesen, fajvédővé válik, fölpanaszolja az idegen elemek, a »felsőbb rétegeket« alkotó bizantinus »törtetők« beáramlását...”¹⁵

Előképe ez a múlt század harmincas éveiben program-má lett „etnokrata államnak”, melynek egyik ideológusa úgy tartotta, hogy a romániai magyarok, németek és különösképpen a zsidók veszélyesek, mert „nem jelentenek biztosítékot az állam szervezetében”, lévén „bomlasztó és romboló elemek”.¹⁶

Pályakezdekésekor, még románul írott könyveiben hasonlóképpen vélekedett az utóbb francia íróvá lett Cioran. Francia klasszikusként ifjúkori delíriumnak minősítette azokat az írásait. Zsebkönyvként is kiadott munkájában (1960-ban) pedig felidézti erdélyi gyermekkorát s benne a rémképet, a magyar csendőrt, aki miatt gyűlölt minden magyart, „igazán magyar szenvedéllyel” (*avec une passion véritablement magyare*).¹⁷ Cioran a magyarság úri s uralkodói voltában látja annak okát, hogy a kommunista, majd (Romániában) a nemzeti kommunista uralom által reá kényszerített szolgaságot semmiképp se bírta elviselni, így 1956-ban fellázadt, majd 1989 végén Romániában is kezdeményező szerepet vállalt: „Nem véletlen – nyilatkozta akkor egy francia hetilapnak Cioran –, hogy a fölkelés szülőhelye Temesvár volt, az ország nyugati részében, ahol a város harminc százaléka magyar [...] Gondolom, hogy az ország más részein a románok úgy fogadták ezt, mint valami pofont. És fölébredtek halálos álmukból... Úgy látszik, az öngyilkosság nem román sajátosság. Inkább, úgy vélem, magyar találmány”. S a tragikus életérzés bölcselőjeként hozzátette: „ha ezt mondom, ez tőlem bóknak számít.”¹⁸

4.

Az eddigiekből kitetszett, miért és miként nincsen román transzilvanizmus. A már idézett történész, Lucian Boia így összegzi a helyzetet: „Legelsősorban Románia elrománosítását tervezték, egy olyan országét, amely a nemzetállam ideális feltételeihez képest túl sok nem román számlált, és idegen hatások sokaságával szembesült

éppen a frissen hozzácsatolt területeken. [...] Legjobban úgy tussolhatjuk el a gondokat, ha agyonhallgatjuk őket. Nemrég Kolozsváron adtak ki egy vaskos Erdély-történetet. Háromrészes munka, amelynek utolsó kötete 1918-nál befejeződik! Első látásra összefoglaló munkának ígérkezik, úgy tűnhet, hogy napjainkig terjedő áttekintésben van részünk, valóban, az utolsó fejezet címe: »Erdély 1920 után«. Az oldalakon sorjázó homályos elmélkedések azonban csak hozzávetőlegesen érintik a címben ígért témát. Értsük ezt úgy, hogy Erdély számára 1918 »a történelem végét« jelentette?¹⁹

A dolgozatom címéhez illesztett kérdőjelet törölhetjük tehát. Majd tüstént vissza is helyezhetjük, de más értelemben. Manapság ugyanis néhány román történész, közíró nemcsak a korábban idézett „tájtípológiai” okokból elmélkedik az erdélyiségről, hanem ezt regionálisan politikai érvként is említi, hangoztatva: eltérően a két másik régiótól (Havasalföldtől és Moldvától), Erdélynek több évszázados, eleven közép-európai múltja van. Ahogy ezt egyikük radikálisan megfogalmazta: „elegem van Romániából, adjátok vissza az én Erdélyemet”.²⁰ Kérésének előzménye, hogy több román értelmiségi már közvetlenül Balázsfalva s Trianon után attól tartott, a bukaresti centralizációs politika el fogja „balkánosítani” Erdélyt. Jámbor szándékát pedig heves ellenkezés fogadta – Caragiale százévesnél régebbi szavát idézve – a „zöld románok” részéről. Amiként körükben felháborodást keltett a volt kolozsvári szász régészprofesszor önéletírása is. Ő kivándorolt Németországba, ott írta meg visszamemlékezéseit, s visszavonta romániai publikációinak egy részét, melyekben – egyetemi s politikai nyomásra – nem cáfolta a dáko-román kontinuitás tanát, holott nemzetközi szaktekintélyként azt tartotta volna helyénvalónak.²¹ Ugyanez az észjárás minősíti a „propaganda ostromának”, Románia bomlasztására irányuló kísérletnek a transzilvanizmust.²² Az egyik román hírügynökség magyar dolgokban jártas munkatársa viszont megértően ismerteti a balázsfalvi népgyűlés idei centenáriumára még múlt évben, 2017-ben megkezdett előkészületek kapcsán romániai magyar politikusok részéről elhangzott észrevételeket. (Mely észrevételeket többen felháborítóknak találtak, mondván: román állampolgárok vélekedtek így. Állampolgárság ügyében itt megint visszaköszön a francia minta: franciául, kissé nyakatekerten, meg lehet ugyan különböztetni állampolgárságot és nemzeti hovatartozást, de a *nationalité* akkor is franciát jelent, ha a szóban forgó személy egyébként úgy francia honpolgár, hogy baszk vagy katalán vagy korzikai vagy breton. Rádadásul a „*mon pays*” [szó szerint: országom] a köznapi

szóhasználatban kinek-kinek a szűkebb pátriáját jelenti, a „*patrie*” [haza] pedig ünnepi beszédekben s a himnuszban szerepel. Mindazonáltal franciául is zavarba ejtő felületesség, ha párizsi hetilap „román származásának” festi le a bánási születésű, a temesvári egyetemen diplomázott, Németországba települt, Nobel-díjas írónt, Hertha Müllert. Viszont nem felületesség, hanem egyéb indíték és környezeti hatás vezette az egyébként kiváló román irodalomtörténészt, mikor ifjan összeállította a kortárs román irodalom kislexikonát, s abban a romániai magyar írókat úgy jellemezte, mint akik románok, ám magyarul fejezik ki magukat, „*de expresie maghiara*”.²³)

Az említett román hírügynökség (a RADOR) adott hírt arról, hogy Moldva fővárosában tettek kísérletet regionális érdekeket védő párt alapítására, a kísérlet azonban kudarcba fulladt, valamint arról is, hogy a regionális fejlesztésekért felelős EU-biztos románként több tervet iparkodna pártfogolni, de Bukarest nem él ezekkel a pályázati lehetőségekkel.

S regionalizmusként köszön vissza erdélyi románok némelyikénél a transzilvanizmus. Más néven, mert többük úgy érzi továbbra is, hogy „szeparatizmust” sugall a latin-magyar szó. Rögeszmék elemzőjeként a magyarul is jól tudó író, Doru Pop más nevet ajánl. Ő Erdély nem latin eredetű román nevéből (Ardeal) kiindulva azt sürgeti: legyen végre *ardelenizare*, vagyis erdélyesítés, ami eltér a románul is használt latin névtől (Transsilvania), ekként a transzilvanizmustól is. A cél az volna, hogy ehhez a közép-európai hagyományhoz idomuljon egész Románia.²⁴

S ez van oly szép álmom, mint Jászi Oszkáré volt a „kelet-európai Svájcra”.

JEGYZETEK

- 1 BÁRDI Nándor: *Népszolgálat és eszmetörténeti háttere, Erdélyben 1945-ig. Digitális szövegtár.* = Adatbank. Erdélyi magyar elektronikus könyvtár. transindex.ro.
- 2 *Magyar versek Aranytól napjainkig.* Szerk., bev. SZABÓ László, Cs., Róma, Anonymus, Róma, 1953, 485.
- 3 BLAGA, Lucian: *A mioritikus tér.* Ford. ZIRKULI Péter. = *Szegényeknek palota. XX. századi román esszék.* Szerk. KÁNTOR Lajos, Bp., Balassi, 1998, 105–119. A Nagyszombeni Irodalmi Körről ZIRKULI Péter: *Találkozások. Vázlatok, tanulmányok a román irodalomról.* Bp., Gondolat, 1988, 177–186.
- 4 TÓTH Zoltán: *Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana.* Kolozsvár, Minerva, 1941 (Iorga második

- felesége, Catinca a budapesti Erzsébet Nőnevelő és Tanítóképző Intézetben diplomázott, férje székelyföldi vilámlátogatásai során ő tolmácsolt. Több nyelven tudott, fordítóként, dokumentátorként férje munkatársa volt.)
- 5 BALOTÁ, Nicolae: *Táji tipológia*. Ford. BORSI-KÁLMÁN Béla. = KÁNTOR: *i. m.* (1998), 201–203.
 - 6 PHILIPPIDE, Alexandru: *Az erdélyi stílus a román irodalomban*. Ford. HORVÁTH Andor. = *Korszellem és önismeret. Válogatás a két világháború közötti román irodalomból*. Bev., ford. HORVÁTH Andor, Bukarest, Kriterion, 1988, 255–258.
 - 7 CENTAMIR, Dimitrie: *Moldva leírása*. Ford. DEBRECZENI József et al., Bukarest, Kriterion, 1973. A III. rész, 4. fejezet: *A moldvaiai nyelvről*. Ford. KÖLLŐ Károly, 210–215. A felvilágosodás korának román művelődéséről ZIRKULI: *i. m.* (1988), 17–98.
 - 8 MAKKAI László: *Magyar–román közös múlt*. Bp., Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948, 97.
 - 9 Nichita Stănescu útítársa Belia György volt. Idézet tőle – szíves szóbeli közlése nyomán.
 - 10 BĂLCESCU, Nicolae: *A románok Vitéz Mihály vajda idején*. 1861–1863, teljes kiadás: 1878. Magyar ford. ANDRÁS János, V., Bukarest, Irodalmi, 1963
 - 11 BOIA, Lucian: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Ford. ANDRÁS Sándor, Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 1999 (Ismerteti TRÓCSÁNYI Balázs = *BUKSZ*, 2002, 136–144.)
 - 12 MORAND, Paul: *Voyages*. Paris, Laffont – Bouquins, 2001, 580–581.
 - 13 *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Bp., Akadémiai, 1975
 - 14 EMINESCU, Mihai: *Szárnyaszegett géniusz*. Ford. SZAMOSI István (a fordító álnevet használt). Uő: *Válogatott művei*. Bp., Európa, 1967, 317–396., 349–350. Vázlatom Eminescuról ZIRKULI: *i. m.* (1988), 101–109.
 - 15 CĂLINESCU, George: *Istoria literaturii române. Compendiu*. Bukarest, Pentru Literatură, 1968, 159.
 - 16 OIȘTEANU, Andrei: *A képzeletbeli zsidó a román (és a kelet-közép-európai) kultúrában. Imagológiai tanulmány*. Ford. HADHÁZY Zsuzsa, Kolozsvár, Kriterion, 2005, 12.
 - 17 CIORAN, Emil: *Œuvres*. Paris, Gallimard, 1995, 983–984. (Hogy mennyire elbűvöli és elborzasztja a magyar nyelv, „magyarul kellene kimúlni – vagy ha nem, hát letenni a meghalásról”)
 - 18 Cioran a *Nouvel Observateur*nek nyilatkozott. ZIRKULI Péter: *Egy átmenet krónikája. Párizs, 1989–1994*. Kolozsvár, Kriterion, 2009, 84.
 - 19 BOIA, Lucian: *Románia elrománosodása*. Ford. ROSTÁS-PÉTER István. Kolozsvár, Koinónia, 2015, 46–47.
 - 20 Sabin Gherman újságíró 1998-ban közölte nagy vihart keltett írását a kolozsvári *Monitorulban* (1998. szept. 16.). Az írás és visszhangja könyv alakban: *Fenomenul Sabin Gherman în viziunea preseii*. Kolozsvár, Erdélyi Híradó, 1999. A világhálón rengeteg találat, kereséshez Google-ban ajánlható beütés: Sabin Gherman, elegendő van Romániából, Erdélyemet akarom. (Ez a pontos fordítás. Dolgozatomban kissé módosítva hivatkozom rá, ugyanis Gherman kiáltványában és több nyilatkozatában elmondja, hogy szerinte kik, hogyan és miért fosztották meg őt az ő Erdélyétől.)
 - 21 ȚENE, Ionuț: *Kurt Horedt: istoric sas clujean din perioada comunistă, care nu susține continuitate românilor în Ardeal*. www.napocanews.ro. *Jurnalul Românesc*, 2015. július 5. Arról, hogy Horedt (1914–1991) megtagadta több korábbi publikációját: BODOR Pál: *A hisztéria szükségállapota. Kellemtelen kézikönyv Romániáról*. Szerk. Törös István, Bp., Szabad Tér, 1990
 - 22 *Asaltul propagandei „transilvanismului” și incercările de destructurare a României*. www.ziarulnatiunea.ro
 - 23 POPA, Marian: *Dicționar de literatură română contemporană*. Albatros, 1971. Az eljárást bíráló, románul írt cikkem ZIRKULI Péter: *Oglindă infidelă [Hűtlen tükör] = Viața Studentească*, 1972, 9. sz., 5.
 - 24 POP, Doru: *Ardelezizare sau transilvanizare?* www.ziardecluj.ro 2014. okt.18.